

**МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КЛАСУ ЗАЙМЕННИКІВ
У ТЕКСТАХ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ**

Статтю присвячено методам аналізу класу займенників в американському поетичному мовленні. Увагу зосереджено на їх семантичній інтерпретації та функціональних особливостях з огляду на контекст, в якому реалізується значення цих номінативних одиниць.

Ключові слова: займенник, семантика, функції, значення, контекст, дисипативна структура.

The article deals with the method of analysis of the class of pronouns in American poetic speech. The attention is focused on their semantic interpretation and functional peculiarities taking into account the context in which the meaning of these nominative units is realized.

Key words: pronoun, semantics, functions, meaning, context, dissipated structure.

Застосовані у статті методи є сукупністю дослідницьких прийомів, і спрямованих на виявлення значення й певної “порції” знання, зафіксованого у займенникових одиницях, що функціонують в американському поетичному мовленні. Використані методи дослідження цілком залежать від мети й завдань, виконання яких здійснюється у два етапи, що полягають, по-перше, у виявленні та аналізі семантичних ознак займенників у поетичному тексті на основі їх функціональних характеристик, по-друге, – у з’ясуванні контекстних умов об’єктивації займенникових одиниць у віршованих текстах американської поезії, які впливають на зміни у семантиці займенників і є причиною функціональної переорієнтації.

Найбільш адекватним для розв’язання поставлених завдань у роботі є дослідження, що проводиться на основі комплексного інтегрованого підходу. Він базується на застосуванні традиційного семантичного аналізу та методологічного апарату когнітивної лінгвістики, семіотики та синергетики. Цей підхід означає осмислення, поєднання та адаптацію різних підходів та методів дослідження номінативних одиниць та їх текстової реалізації.

На першому етапі дослідження у центрі уваги перебуває питання семантичної інтерпретації займенникових одиниць з урахуванням складності взаємодії між граматичною формою та функціональним змістом останніх. При цьому під терміном *семантика* ми розуміємо власне зміст, внутрішній бік одиниці, що є еквівалентним терміну *значення* [5, с. 3]. Денотативне значення займенників визначається ситуацією або контекстом їх вживання. Якщо основне граматичне значення займенника можна виявити шляхом аналізу його словникової дефініції, то встановлення й уточнення його денотативних і конотативних значень можливо здійснити лише завдяки методу семантичного аналізу, спрямованого на інтерпретацію змісту і смислу всього поетичного тексту.

Оскільки у широкому розумінні значення номінативних одиниць тлумачиться як їх функції, то для дослідження семантики займенників у поетичному тексті спочатку слід звернути увагу на особливості їх функціонування. Під функцією, услід за А.Е. Левицьким, ми розуміємо здатність займенникових одиниць до виконання певного призначення у мовленні [4, с. 110], а під функціонуванням – уживання тих чи тих одиниць, а також реалізацію їх функцій, перш за все, семантичних. Ці явища тісно взаємопов’язані і

взаємозумовлені, оскільки реалізовуватися функції можуть лише у процесі вживання мовних даних, коли нові феномени виникають, а старі відмирають.

Таким чином, функціонуючи у поетичному тексті, займенники здатні до розширення семантики через реалізацію широкого кола функцій. У поетичному тексті займенник постає змістовою реальністю, чому сприяє його семантична необмеженість, можливість підстановки різних смислів або комбінації смислів.

У рамках когнітивної лінгвістики семантичні дослідження зорієнтовані на виявлення інформаційних структур мислення, що об'єктивовані у мовних знаках та поновлювані на основі аналізу їх значень. У зв'язку з цим семантичний аналіз постає як пошук загальних знань про світ та мовних одиниць, які також є частиною цього світу, з метою дослідження значеннєвих характеристик тих чи інших одиниць. Згідно з такими характеристиками, займенники, наприклад, поділяються на особові, присвійні, вказівні тощо, та мають родові, числові, відмінкові ознаки. Однак у процесі використання займенників у поетичному мовленні увага зосереджена не на загальних знаннях про їх граматичні ознаки, а на конкретних смислах, які вони несуть у процесі функціонування в тексті.

Слід зазначити, що у нашому дослідженні ми пропонуємо тлумачення семантичної структури займенників з урахуванням їх синкретичних особливостей та контекстуальної багатозначності у поетичному тексті. Для прикладу звернемося до поетичного тексту Р. Уїлбера "She" ("Вона"): *What was her beauty in our first estate / When Adam's will was whole, and the last thing / Appeared the gift and creature of his king, / How should we guess? Resemblance had to wait / For separation, and in such a place / She so partook of water, light and trees / As not to look like any one of these. / He woke and gazed into her naked face. / But then she changed, and coming down amid / The flocks of Abel and the fields of Cain, / Clothed in their wish, her Eden graces hid, / A shape of plenty with mop of grain, / She broke upon the world, in time took on / The look of every labor and its fruits. / Columnar in a robe of pleated lawn / She cupped her patient hand for attributes, / Was radiant captive of the farthest tower / And shed her honor on the fields of war, / Walked in her garden at the evening hour, / Her shadow like a dark ogival door, / Breasted the seas of all the westward ships / And, come to virgin empires, changed again – / A moonlike being truest in eclipse / And subject goddess of the dreams of men. / Tree, temple, valley, prow, gazelle, machine, / More named and nameless than the morning star, / Lovely in every shape, in all unseen, / We dare not wish to find you as you are, / Whose apparition, biding time until / Desire decay and bring the latter age, / Shall flourish in the ruins of our will / And deck the broken stones like saxifrage* (R. Wilbur) [7, с. 565].

На перший погляд, займенник *she* демонструє семантичну невизначеність, амбівалентність, тобто втілені у ньому смисли ніби "плавають" у семантичному просторі поетичного тексту, не маючи однозначної семантичної характеристики. Втім, детальне вивчення образу, позначеного займенником жіночого роду (*she*), сприяє виявленню його багатозначності та багатозначності семантичного репертуару. Вживання займенника *she* без вказівки на особу свідчить про можливість варіантних підстановок, що у певній мірі вводить багатозначність. Образ, позначений у поетичному тексті займенником *she*, у контексті отримує розгортання, що дозволяє постулювати наявність прихованих смислів, які втілені у займеннику *she*. Поет відтворює багатогранність художнього образу ВОНА (SHE), що складається з багатьох іпостасей, значення яких виявляються через контекстуально-інтерпретативний аналіз ознак, що активуються номінативними одиницями у поетичних рядках. Так, значення "жіноче начало" вилучаємо з такого фрагменту: *What was her beauty in our first estate / When Adam's will was whole*. Наведені рядки сприяють активації одного з компонентів значення архетипу АНІМІ (ІНЬ). Аналогічно вилучаємо значення "Земля": *Resemblance had to wait / For separation, and in such a place / She so partook of water, light and trees*. Значення "природа" актуалізуються через вживання займенника *she* у наступних рядках: *But then she changed, and coming down amid / The flocks of Abel and the fields of Cain*. Інтерпретація фрагменту

She broke upon the world, in time took on дає можливість розкрити компоненти змісту поняття “життя” завдяки займеннику *she*. Складники широкої семантики значення слова “захисниця” розкриваються у такому описі: *She cupped her patient hand for attributes [...] And shed her honor on the fields of war / Walked in her garden at the evening hour / Her shadow like a dark ogival door*. Контекстуально-інтерпретативний аналіз поетичного тексту сприяє вилученню таких значень: “Богиня” (*And subject goddess of the dreams of men*), “краса” (*the morning star / Lovely in every shape, in all unseen*), “вічність” (*Desire decay and bring the latter age / Shall flourish in the ruins of our will / And deck the broken stones like saxifrage*). Семантичне розгортання значення займенника *she* ілюструє рис. 1.

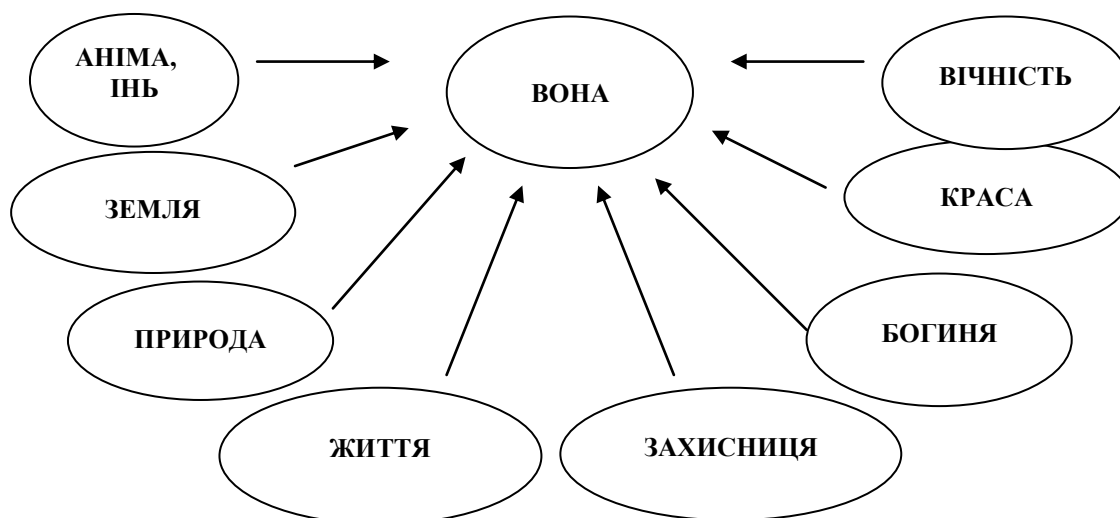

Рис. 1. Контекстуальні значення займенника *she* у поетичному тексті Р. Уїлбера “She”.

Отже, аналіз поетичного тексту свідчить про те, що значення займенника *she* об’єктивується через різні контекстуальні зв’язки та у процесі розгортання змісту тексту. Аналізуючи фактичний матеріал, ми беремо до уваги той факт, що у кожному з поетичних текстів актуалізується лише частина потенційних значень, втілених у тій чи тій займенниковій одиниці. Реалізація всього арсеналу значень в одному тексті неможлива, оскільки у думці інтерпретатора спливають лише ті аналогії, що є актуальними для нього у конкретному випадку.

Другий етап дослідження стосується з’ясування контекстних умов об’єктивації займенників у віршованих текстах американської поезії та визначення впливу оточення на їх функціональну переорієнтацію. Залучення контекстних даних до аналізу класу займенників виявляється досить ефективним, оскільки дозволяє диференціювати номінативну одиницю, що досліджується, через її контекстну зумовленість. Це, у свою чергу, є перспективним для побудови моделі структури класу займенників. У ході такого наукового пошуку нам видається доречним звернутися до низки синергетичних понять, зокрема *атрактора* (лат. *attractio* – притягування) та *біфуркації* (лат. *bifurcus* – роздвоєний). Доцільність застосування такого підходу зумовлена взаємопроникненням методології гуманітарних та фізико-математичних галузей знання. Зближення синергетики з когнітивною наукою активізувало синергетичні дослідження когніції. У контексті синергетичного підходу вихідними є положення про здатність мовної системи як різновиду відкритих систем до самопорушення (хаосу) і самоструктурації (виходу з хаосу) [1; 3]. Параметри упорядкованості у поетичному тексті (відповідність правилам вживання займенників) співіснують з параметрами хаотичності (відхилення від норм вживання). Тому, на відміну від когнітивної лінгвістики, у рамках якої модель структури

класу займенників може мати ядро і периферію, синергетична модель класу займенників має такі характеристики, які не були враховані в логіко-поняттєвих категоріях. Ця модель не може бути прототиповою, оскільки в ній є кілька центрів, тобто під дією синергії (механізму самоорганізації) значення займенника не концентрується, а, навпаки, розпорошується. Для пояснення дивергенції значення займенника звернемося до фрагменту одного з поетичних текстів Е. Камінгса: *by the by / has anybody seen little you-i / who stood on a green / hill and threw / his wish at blue* (E. Cummings) [8, с. 946].

Незважаючи на те, що у наведеному прикладі відбувається злиття двох займенників в один (*you-i*), згідно із синергетичними властивостями складних систем, така форма є нестійкою і розпадається на протилежні значення. При цьому спостерігається асиметрія значення займенникової одиниці, що характеризується хаосом, дифузністю й непропорційністю. Ілюстрацію такої “поведінки” складної займенникової одиниці можна відобразити, використовуючи ідеї Г. Хакена [6, с. 59] (див. рис. 2).

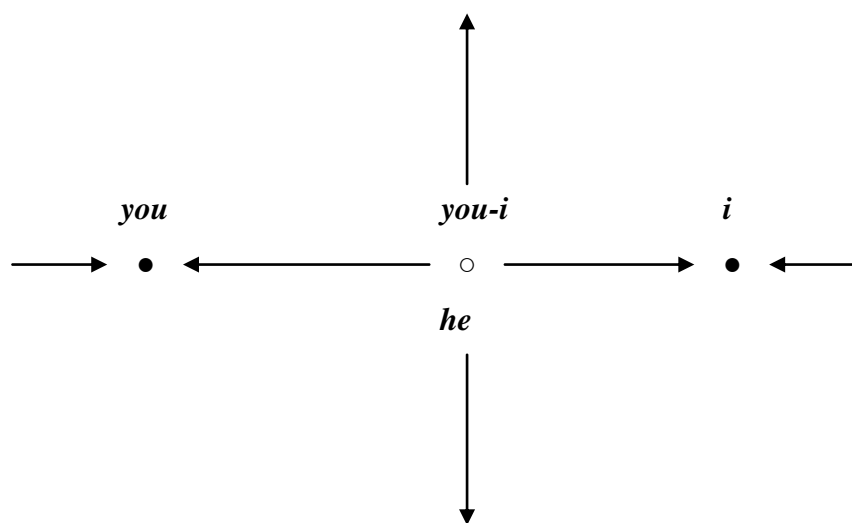

Рис. 2. Децентрована синергетична структура значення займенника *you-i* у поетичному тексті Е. Камінгса “o by the by”.

На рис. 2. зображено один нестійкий вузол, з якого відбувається біфуркація (роздвоєння) значення у два стійких. Тут відбувається перерозподіл семантичного навантаження між елементами займенникового сполучення, членами якого є два різні займенники. Нестійкість значення *you-i* підтверджується, якщо зважити на те, що за змістом тексту *you-i = he (his)*, а, отже, *you-i* – це не я (*I*) і ти (*you*), а інший. Як свідчить наведений аналіз, у ракурсі синергетики таке положення займенникової одиниці можна розглядати як децентрацію (порівн. *центр* – середина, середня частина чого-небудь [2, с. 495]), що веде до неможливості чітко визначити домінанту, або центр, навколо якого здійснюється осмислення значення.

Утім, згідно з принципами синергетики, значення займенникової одиниці може мати стійкий характер, якщо така одиниця функціонує у поетичному тексті відповідно до правил самоорганізації. На рис. 3. наведено схему концентрації значень у займеннику *I* у традиційному вживанні, де *I* може втілювати образ автора, ліричного героя, особистості, покоління сучасників, усього людства. Природи, Всесвіту тощо.

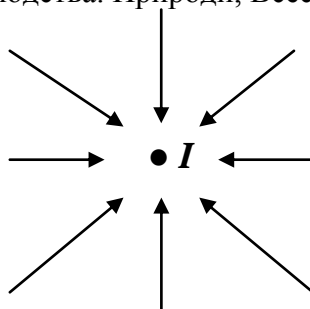

Рис. 3. Доцентрова стійка синергетична структура значення займенника *I*.

Траєкторії значень у наведеному прикладі закінчуються у стійкому вузлі. Це означає, що займенник *I* виступає атрактором, центральним символом, навколо якого групуються й якому підпорядковуються всі інші семантично співвідносні компоненти тексту.

Таким чином, дослідження класу займенників в американському поетичному мовленні, що спирається на методи семантичного та контекстуально-інтерпретативного аналізу, слугує поясненню специфіки функціонування й інтерпретації займенникових одиниць у поетичному тексті та аналізу особливостей набуття такими одиницями нетипових для них властивостей і значень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аршинов В.И. Синергетика постижения сложного / В.И.Аршинов, В.Г.Буданов // Синергетика и психология: [тексты]. – М.: Когито-Центр, 2004. – Вып.3: Когнитивные процессы. – С. 82 – 125.
2. Большая Советская Энциклопедия: В 30 томах / [гл. ред. А.М. Прохоров]. – М.: Советская энциклопедия, 1970. – Т. 28: Франкфурт – Чага. – 615 с.
3. Князева Е.Н. Методы нелинейной динамики в когнитивной науке / Е.Н.Князева // Синергетика и психология: [тексты]. – М.: Когито-Центр, 2004. – Вып.3: Когнитивные процессы. – С. 29 – 48.
4. Левицкий А.Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка: [монография] / Левицкий А.Э. – К.: Изд-во КГЛУ, 1998. – 362 с.
5. Солнцев В.М. К вопросу о семантике, или языковом значении / В.М.Солнцев // Проблемы семантики / [отв. ред. В.М. Солнцев]. – М.: Наука, 1974. – С. 3 – 11.
6. Хакен Г. Синергетика: Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах / Хакен Г.; [пер. с англ. Ю.А.Данилова]. – М.: Мир, 1985. – 423 с.
7. An Anthology of English and American Verse. – Moscow: Progress Publishers, 1972. – 720 p.
8. The Oxford Book of American Verse. – N.Y.: Oxford University Press, 1950. – 1132 p.